

Л.Ю. Капітанчук

кандидат юридичних наук

(Національна академія Державної прикордонної
служби України ім. Б. Хмельницького)

УДК 343.221 : 355.457(477)

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ТА НЕЛЕГАЛЬНОГО МІГРАНТА ПРИ ПЕРЕПРАВЛЕННІ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

На основі вивчення практики розслідування органами охорони державного кордону незаконного переправлення осіб через державний кордон України розкрито особливості особи нелегального мігранта та особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики.

Ключові слова: *незаконне переправлення осіб через державний кордон, особа злочинця, переправник, нелегальний мігрант, характеристика.*

На основе изучения практики расследования органами охраны государственной границы незаконного перемещения лиц через государственную границу Украины раскрыты особенности личности нелегального мигранта и личности преступника как элемента криминалистической характеристики.

Ключевые слова: *незаконное перемещение лиц через государственную границу, личность преступника, переправщик, нелегальный мигрант, характеристика.*

Based on the study of the practice the State border bodies in the investigation persons transfer via the state border, peculiarities of the illegal migrant person's and person's of the crime as an element of a criminalistics characteristics have been covered.

Keywords: *persons transfer via the state border, person of a crime, conveyer, illegal immigrant, characteristic.*

Постановка проблеми. Аналіз криміналістичних характеристик злочинів, точок зору науковців щодо їх змісту та структури свідчить про те, що криміналістична характеристика будь-якого виду злочину має певну особливість [1]. Щодо криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із незаконним переправленням через державний кордон нелегальних мігрантів, то серед таких особливостей виділяється відсутність предмета посягання, потерпілого [2, с. 17] та наявність, крім особи злочинця, особи нелегального мігранта [3, с. 23–24].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. На науковому рівні окремим питанням дослідження методики розслідування злочинів, пов'язаних з переправленням осіб через державний кордон присвячували свої роботи Я.С. Величкін, Г.М. Лапшин, О.П. Левченко, Ю.І. Літвін, А.С. Саїнчин, В.О. Сич та інші вчені-криміналісти. Проте питання криміналістичної характеристики даного виду злочинів висвітлювалися фрагментарно.

Виклад основного матеріалу. Переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон здійснюється під організацією та керівницт-

вом окремих осіб, які забезпечують функціонування окремих ділянок каналу нелегальної міграції. Основною особливістю цього елемента криміналістичної характеристики є наявність двох груп суб'єктів: осіб, які причетні до діяльності каналів нелегальної міграції, та осіб (нелегальних мігрантів), які намагаються потрапити до країн-реципієнтів з порушенням законодавства країн транзиту із використанням цих каналів. Тому у даному дослідженні ми виокремимо та розкриємо особливості даних суб'єктів.

Особа злочинця. Вивчення діяльності злочинних формувань, причетних до переправлення нелегальних мігрантів, свідчить про їх структурованість із чітким розподілом ролей та високим рівнем взаємодії та координації, а тому дає підстави умовно класифікувати особу злочинця:

на організаторів;

"вербувальників";

осіб, які виконують функцію забезпечення;

переправників.

Група організаторів нараховує 2–5 осіб, які налагоджують канал переправлення нелегальних мігрантів, визначають сили та засоби для його функціонування, розробляють плани, коригують та контролюють їх виконання з переправлення нелегальних мігрантів, не втручаючись у конкретні операції.

Аналіз практики органів охорони державного кордону свідчить, що організатором незаконного переправлення нелегальних мігрантів є особа до 40 років (46,1 %), чоловічої статі (97,6 %), громадянин України (79,4 %), із середньою спеціальною або вищою освітою (68,3 %), без постійного місця роботи (83,3 %).

Група пошуку (вербування) клієнтів та комплектування груп нелегальних мігрантів здійснює свою діяльність у країнах постійного або транзитного перебування мігрантів відповідно до вказівок організаторів під прикриттям туристичних агентств (фірм), які пропонують послуги з навчання та працевлаштування за кордоном.

На групи забезпечення покладаються функції із зустрічі нелегальних мігрантів, пошуку для них місць проживання та розміщення, а також охорони, забезпечення проїзними квитками та фальшивими документами, пошуку водіїв для доставки нелегалів у прикордоння, обладнання транспортних засобів сховищами (тайниками) тощо.

До складу групи забезпечення входять іноземці, які легалізувалися в Україні (студенти, працівники спільних підприємств) – 19 %, однак основу групи складають громадяни України (81 %), які обізнані з місцевими умовами та підтримують корупційні зв'язки з представниками влади і правоохоронних органів.

Група переправників (провідників) безпосередньо переправляє мігрантів через державний кордон. До її завдань входить зустріч нелегалів у зумовленому місці (у 84 % випадків на межі прикордонного контрольованого району, але не ближче 5 км від лінії кордону), прихований

супровід їх до лінії кордону та подолання мережі інженерно-технічних споруд [4, с. 50].

Відповідно до узагальнених результатів опитування, особа переправника нелегальних мігрантів – це громадянин України (89,1 %), чоловік (93,6 %), віком від 25 до 40 років (78,4 %), з середньою або спеціальною освітою (69,6 %), без постійного місця роботи (86,2 %), з нестійкими злочинними установками (83,2 %), до кримінальної відповідальності не притягалася (83,5 %), злочин вчиняє у складі групи осіб (94,8 %), з корисливих мотивів (98,4 %), обирає незаконні способи та засоби задоволення особистих потреб, поєднує функції пособника (87,1 %) з іншими видами співучасті (організатора чи керівника – 40,3 %, підбурювача – 35,7 %, виконавця – 29,8 %), мотивація злочинної діяльності є визначальною.

Аналіз практики органів дізнання ДПС України свідчить про те, що переправники нелегальних мігрантів безпосередньо через державний кордон є жителями прикордонних районів України чи суміжних держав, організатори та пособники – жителями центрів накопичення нелегальних мігрантів, а перевізники нелегальних мігрантів між центрами накопичення та місцем порушення державного кордону – жителі прикордонних районів. При цьому перевізники займаються виключно цією діяльністю, або одночасно із виконанням обов'язків за місцем основної роботи.

У 8,2 % випадків переправлення нелегальних мігрантів через територію України, окрім громадян України, здійснюють громадяни сусідніх держав: РФ, Білорусі, Молдови, Румунії, Словаччини, Польщі. Забезпечення функціонування каналу нелегальної міграції у прикордонних районах здійснюється місцевими жителями (91,2 %) за участю посадових осіб (2,1 %), з яких 87,3 % діють у межах прикордонного контрольованого району, 11,2 % – в межах України, 1,5 % – в межах України та суміжних держав.

Діяльність переправників через державний кордон характеризується тим, що провідники нелегальних мігрантів змінювалися у 59,1 % випадків при зміні групи мігрантів для подальшого прямування, у 30,5 % – при перетині кордону іншої держави та у 10,4 % – при зміні виду транспорту. Як показало опитування нелегальних мігрантів, зміна складу та чисельності груп нелегальних мігрантів здійснювалася у 55,7 % випадків при перетинанні державних кордонів, у 36,8 % – при зміні виду транспорту та у 7,5 % – при зміні провідників. У той же час середній кількісний показник груп нелегальних мігрантів складав: до 5 чол. – у 23,9 % випадків, 5–10 чол. – у 45,1 % випадків, 10–20 чол. – у 25,8 % та більше 20 чол. – у 5,2 % випадків.

Вивчення діяльності організованих злочинних груп дає підстави, окрім класифікації їх за "функціональними обов'язками", виділити за етнічними, культурними та історичними зв'язками – це "в'єтнамське земляцтво", "китайська дружба", "африканська єдність" [5, с. 533], які, у

свою чергу, входять до мережі "філій" міжнародних організованих угруповань, що розподілили між собою ринок нелегальної міграції.

Так, у 2009 році одним з районних судів Вінницької області за ч. 2 ст. 332 КК України до різних строків позбавлення волі засуджено десятеро осіб, серед яких громадяни Королівства Марокко, Сомалі, Демократичної Республіки Судан, Палестини та України, що у складі організованої групи протягом тривалого часу займалися незаконним переправленням іноземних громадян – вихідців із країн Африки (здебільшого сомалійців), через територію України до країн Західної Європи. При цьому було встановлено, що громадян Сомалі переправляли до сомалійської общини, розташованої у м. Вінниця, інших іноземців переходували в попередньо найманих квартирах у містах Києві та Харкові [6].

Особа нелегального мігранта. Упродовж останніх п'яти років прикордонне відомство України виявило понад 84 тис. нелегальних мігрантів, більшу частину з яких складають нелегальні мігранти з країн колишнього СРСР, передусім громадяни Молдови, Грузії, РФ та Вірменії.

Мігранти, як порушники державного кордону, на нашу думку, можуть бути класифіковані:

за правовими підставами – незаконно мігрують по всьому маршруту переправлення чи по окремих його ділянках;

способом переправлення через державний кордон – одиночні, у складі групи;

мотивами міграції – працевлаштування, об'єднання сімей, навчання, туризм;

причинами міграції – соціальні, воєнно-політичні, економічні, релігійні;

соціальним статусом мігрантів у країні проживання – безробітні, такі, що тимчасово працюють, мали власний бізнес, студенти (учні), пенсіонери, військовослужбовці;

віком – на групи до 20 років, 20–30 років, 30–40 років, 40–50 років;

громадянством – іноземці, особи без громадянства.

Починаючи з 2004 року відмічаються суттєві зміни у складі категорій нелегальних мігрантів, які прибувають до нашої країни. Зокрема значно збільшилася частка вихідців з держав колишнього Радянського Союзу. Всього у 2009 році 90 % виявлених незаконних мігрантів – це вихідці з країн СНД, 9,2 % – з країн міграційного ризику, 0,8 % – з інших країн. Таке співвідношення зберігається і в 2010–2011 роках [7, с. 16].

Крім нелегальних мігрантів, що переправляються організованими злочинними угрупованнями, виокремлюється певна категорія мігрантів, яка не звертається до послуг переправників. Так, опитані нелегальні мігранти вказали, що вони переміщалися одноосібно у 22,5 % випадків. Це громадяни Молдови – нелегальні мігранти чи потенційні нелегальні мігранти, які у 82 % випадків, використовуючи безвізовий режим в'їзду, прибувають в Україну без допомоги організаторів (переправників), на законних підставах з метою подальшого нелегального проникнення в

країни ЄС.

Відповідно до соціально-економічних та демографічних характеристик серед нелегальних мігрантів, які проникають на територію України, на сьогодні виділяємо декілька основних груп.

Перша група – це "сімейні" або економічні мігранти, що мігрують разом з сім'єю у пошуках кращого соціально-економічного забезпечення. Причинами такої міграції є воєнні конфлікти на території держави, релігійні або політичні переслідування, низький економічний рівень, а також наявність родичів у міграції. Таку категорію нелегальних мігрантів можна вважати біженцями. До цієї категорії мігрантів належать громадяни Афганістану, Іраку, Бангладеш, частково Шрі-Ланки і Пакистану, опитування яких показало, що серед них 16 % – тимчасові працівники, 23,2 % – безробітні; 91,8 % – затриманих мігрантів прибуло на територію України самостійно, а 8,2 % – разом з сім'ями.

Другою групою слід вважати молодих чоловіків, які, як правило, не перебувають у шлюбі. До цієї категорії нелегальних мігрантів належать кваліфіковані фахівці, студенти та учні вищої школи (16–18 років). Причинами їх міграції є політичні переконання або переслідування, а також необхідність реалізації отриманих знань. Як правило, ці люди з досить матеріально забезпечених сімей із стійким соціальним становищем або таким, яке було стійким. До цієї категорії мігрантів належать громадяни Індії, Бангладеш, Пакистану, Шрі-Ланки і деяких країн Африки. Студенти та учні мігрують з метою працевлаштування та матеріальної допомоги сім'ї – як робоча сила. Опитування свідчить, що до цієї категорії мігрантів належало 39,2 % респондентів.

До третьої групи нелегальних мігрантів належать жінки (23,2 %), з яких 42 % є незаміжніми. Причинами їх міграції є безробіття. Такі жінки, як правило, влаштовуються на низькооплачувану роботу з метою допомоги сім'ї. Жінки з немусульманських держав часто "працюють" у "секс-індустрії". У цій категорії нелегальних мігрантів переважають громадяни з країн Африки, В'єтнаму і Китаю.

Узагальнення соціально-демографічних характеристик нелегальних мігрантів за результатами вивчення кримінальних справ свідчить, що у 42,4 % випадків – це особи віком 25–35 років, з яких 38,3 % з повною середньою освітою. За віросповіданням понад 50 % затриманих нелегальних мігрантів – мусульмани, а 43 % мігрантів є представниками східних релігій (буддизму, індуїзму тощо) [8, с. 16].

Оскільки значна частина нелегальних мігрантів мала певний рівень освіти (у 34,5 % незакінчена вища та 15,1 % вища), то цілком закономірним видається знання ними іноземних мов. Понад 55 % володіють або, принаймні, розуміють англійську мову. Так, знання англійської мови поширене серед нелегальних мігрантів із Шрі-Ланки (72 %), Іраку (69 %) та африканських країн (61 %).

Інтерв'ювання затриманих нелегальних мігрантів показало, що 52,8 % опитаних серед причин нелегальної міграції вказали саме на

незадовільний економічний стан сім'ї або безперспективність працевлаштування (9,5 %). Для 19,5 % респондентів визначальною причиною міграції було перебування родичів в еміграції, а 13,5 % – воєнні конфлікти в країні походження. Серед причин, які зумовили обрання країни-призначення міграції, 69,2 % опитаних вказали на пошук роботи, а 22,6 % – на покращення матеріального становища.

Загалом опитані нелегальні мігранти з числа затриманих на території України визначили своє матеріальне становище у країні походження: як задовільне – 35,2 %, нижче середнього рівня – 58,8 %, нижче межі бідності – 6,0 %.

Серед затриманих нелегальних мігрантів не мали наміру залишатися на території України 97,9 % опитаних, що свідчить про те, що Україна досі залишається транзитною державою, а переміщення до країн Західної Європи залишається лише питанням часу.

Проведений аналіз свідчить, що в пунктах пропуску через державний кордон при в'їзді до України було зареєстровано 8 803 іноземці, які прибули для навчання у вищих навчальних закладах України на підготовчих або перших курсах 2008–2009 навчального року, серед яких вихідці з країн Південно-Східної Азії і Африки складають 61,6 % (5 422 особи). Щодо громадянства студенти розподілилися: громадяни Йорданії – 30 %, Ірану – 23 %, Нігерії – 14 %, Іраку – 13 %, В'єтнаму – 4 %, Пакистану – 3 %, Сомалі, Кенії, Камеруну, Алжиру – по 2 %. Це все країни міграційного ризику. Після пропуску через державний кордон в Україну не прибули до навчальних закладів 260 іноземців, з них 246 осіб – вихідці з країн Південно-Східної Азії і Африки, які поповнили ряди нелегальних мігрантів.

У період з серпня 2008 року до червня 2009 року органи охорони державного кордону за порушення (спробу порушення) державного кордону, спільного із країнами ЄС, виявили іноземних студентів з країн міграційного ризику, зокрема з Єгипту, Пакистану, Республіки Гвінеї, Тунісу, Іраку, Камеруну, Гани, Республіки Малі, Кот Д'івуару.

Висновки. Таким чином, аналіз особи злочинця та нелегального мігранта, як елементів криміналістичної характеристики переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон, свідчить про те, що складові цієї характеристики мають кореляційні залежності. А власне, розробка цих залежностей із врахуванням чинників нелегальної міграції сприятиме успішному розслідуванню порушень державного кордону нелегальними мігрантами.

Бібліографічні посилання

1. Аверьянова Т. В. Криміналістика : учебн. для вузов / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. // под ред. проф. Р. С. Белкина. – М., 2001.
2. Литвин Ю. И. Осмотр места происшествия при нарушении государственной границы Украины : дисс. ... канд. юрид. наук : 20.02.03. / Литвин Юрий Иванович. – Хмельницкий, 1998.
3. Кримінально-правові засоби протидії нелегальній міграції та роль прокурату-

ри у їх застосуванні : наук.-практ. посіб. / Серета Г. П., Орлеан А. М., Соколова А. Я., Ганова Г. О. ; за ред. Г. П. Серета. – К., 2010.

4. Сاینчин А. С. Методика розкриття незаконного переправлення осіб через державний кордон України (криміналістичні та оперативно-розшукові аспекти) : монографія / Сاینчин А. С., Пошила І. Б., Притула А. М. – О., 2008.

5. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К., 2007.

6. Архів Ямпільського районного суду Вінницької області. Кримінальна справа № 1–46/2009 р.

7. Статистичний бюлетень про основні результати оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України у 2010 році / Департамент охорони державного кордону. Управління аналізу, оцінки і ризиків та статистики. – К., 2011.

8. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України (Біла книга – 2007 Державної прикордонної служби України). – К., 2008.

Надійшла до редакції 07.09.2012

О.В. Карнаухов

кандидат юридичних наук
(Академія митної служби України)

УДК 348.98/378

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ І КООРДИНАЦІЇ МИТНИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ І КОНТРОЛЮЮЧИХ ОРГАНІВ У ХОДІ ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КОНТРАБАНДУ

Розглянуто проблемні питання наукового визначення теоретичних основ взаємодії і координації митних та правоохоронних і контролюючих органів, щодо яких у наукових колах тривалий час точаться дискусії. Проаналізовано думки вчених-криміналістів та зроблено відповідні висновки.

Ключові слова: *взаємодія, координація, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, контрабанда, контрольована поставка, міжнародне співробітництво.*

Рассмотрены проблемные вопросы определения теоретических основ взаимодействия и координации таможенных, правоохранительных и контролирующих органов, в отношении которых в научных кругах продолжаются дискуссии. Проанализированы мнения ученых-криминалистов та сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: *взаимодействие, координация, уголовное правонарушение, уголовное производство, контрабанда, контролируемая поставка, международное сотрудничество.*

The problem questions of determination of theoretical bases of teamwork and of coordination custom, a law enforcement and supervisory organs in regard to that discussions proceed in scientific circles. Opinions of scientific criminal lawyers are analysed that corresponding conclusions are done.

Keywords: *teamwork, coordination, criminal offence, criminal production, contraband, control over the supply, international cooperation.*